

Prof. dr hab. Bożena Urbanek
IHN PAN Warszawa, Polska

Mniejszości narodowe na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (lata 1919–1939)¹

Wstęp

Problem mniejszości narodowych w Polsce międzywojennej był i jest dość częstym przedmiotem dociekań nie tylko historyków, lecz także różnych innych badaczy. Można tu przytoczyć dość bogatą listę autorów², przypomnieć wybrane przez nich zagadnienia, przyjęte założenia i koncepcje badawcze, jak też zakres wykorzystanych źródeł. Wydaje się jednak, że mniej znane są kwestie dotyczące różnych mniejszościowych społeczności funkcjonujących w polskich uczelniach w kraju w okresie międzywojennym. Aczkolwiek, w przypadku wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batorego, tematykę tę odnoszącą się do lat 1919–1939 podejmował już prof. Aleksander Srebrakowski, ujmując powyższe zagadnienie nie tylko ogólnie, lecz także koncentrując się na wybranych nacjach, np. artykuł A. Srebrakowskiego poświęcony uczącym się w Wilnie Białorusinom³. Pewną niewiadomą jest jednak struktura mniejszości narodowych studiujących na Wydziale Lekarskim tej uczelni, ich udział w nauczaniu i życiu akademickim. Zagadnienie to tym bardziej warto jest analizy, bowiem jak wynika z obliczeń Andrzeja Pilcha dotyczących lat 30. XX w., Wilno zajmowało drugie miejsce w kraju pod względem mniejszości narodowych, studiujących na tamtejszym uniwersytecie⁴.

¹ Prezentowane w artykule treści są efektem cząstkowych badań dotyczących Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie prowadzonych w latach 2014–2015 oraz przygotowywanej na ten temat, z okazji stulecia powołania tej uczelni, szerszej monografii przez środowisko naukowców z Polski i Litwy. Badania te prowadzone są pod kierunkiem prof. prof. Anny i Mirosława Supryniuków z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

² Do części z nich odwołuję się w niniejszym artykule.

³ Srebrakowski Aleksander, *Białoruś i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „*Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*”, 2011, nr 2 (10).

⁴ W 1931/1932 było to aż 42% z ogółu uczących się w tym mieście, w tym 30% stanowili studenci wyznania mojżeszowego, 9% prawosławnego. Od 1932 obserwowano

Ze wstępnej oceny literatury wydaje się, że mniej poznane zostały dotąd kwestie powoływania przez poszczególne grupy mniejszości narodowych instytucji reprezentujących poglądy tych zbiorowości czy ich interesy, a także wymierne efekty podejmowanych działań. Wydobywany był bowiem dotąd głównie jeden aspekt aktywności, przejawiający się w sporze polsko-żydowskim o materiał sekcyjny: dostarczanie ciał zmarłych do studiów anatomicznych. Problem ten niejako urósł do miana symbolu czy hasła wywoławczego, prawie „walk” studenckich o liczącą się na uczelni obecność i to już od początku istnienia uniwersytetu. Tymczasem źródła zarówno drukowane, jak dokumenty archiwalne w tym i wileńskie, zwłaszcza Centralnego Archiwum Państwowego (Lietuvos centrinis valstybės archyvas) dostarczają też innych materiałów poszerzających wiedzę o życiu akademickim na tym wydziale. Warto wskazać tu np. na różnorakie formy studenckiej działalności, w tym o charakterze społecznym, pomocowym czy naukowym.

Jak wiadomo, reaktywowanie uczelni wileńskiej następowało stopniowo, począwszy od 1919 r., u progu powstającej II RP, po blisko 100 latach niebytu. Był to jednak niezwykle złożony i kilkuletni proces, przerywany okolicznościami, które nie sprzyjały rozwojowi uczelni. Stanowiły je działania wojenne 1920 r., również czasy dalszych niepokojów, w tym też wystąpienia niektórych mniejszości narodowych w mieście w późniejszych latach⁵. Miasto stanowiło bowiem swoistą mieszankę narodową. Według spisu z roku 1931, liczyło ok. 195 tysięcy mieszkańców. W tej liczbie było 65,9% Polaków, 28% Żydów, 3,8% Rosjan, 0,9% Białorusinów, 0,8% Litwinów, inne grupy stanowiły 0,6%⁶. Nie wszyscy akceptowali włączenie i powrót Wilna do państwa polskiego. Na przeszkodzie w sprawnym powołaniu w mieście dawnej polskiej akademii stały też problemy organizacyjne i to nie tylko spowodowane kłopotami finansowymi, ale także związane były ze złym stanem infrastruktury dawnych obiektów uczelnianych, a zwłaszcza szpitali, przewidzianych do urzędzenia w nich placówek klinicznych.

na tej uczelni stopniowy wzrost studiującej młodzieży wyznania prawosławnego. Pilch Andrzej, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXCIX. Prace historyczne”, 1972, z. 37, s. 147, 170.

⁵ Źródła internetowe: <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/w/1044-wilno/99-historia-spoleczności/138238-historia-spoleczności>

⁶ Krajewski Józef, *Wilno i okolice, Przewodnik*, Pruszków 2012, s. 16. Por. też Kłos Juliusz, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno 1937, s. 105. Tutaj: dane z 31.12.1933 r.

Pomimo trudności dotyczących miasta czy tworzonej uczelni, zasygnalizowanych tutaj, zaznaczyć należy, że poszczególne wydziały, w tym o kierunku lekarskim i farmaceutycznym, rozwijały się i stawały miejscem zdobywania wiedzy i uprawnień zawodowych ówczesnej młodzieży wywodzącej się z całego obszaru ziem polskich oraz z zagranicy. Analizując wybrany z całego tego problemu kontekst mniejszości narodowych młodzieży studiującej na Wydziale Lekarskim USB, posłużę się – dla jego ukazania – danymi statystycznymi, publikowanymi w treści tzw. *Składu USB* (w dodatku tzw. statystyki studentów) uzupełnianymi sprawozdawczością poszczególnych władz rektorskich. Sprawozdawczość z poszczególnych lat ogłaszana była przede wszystkim w „Pamiętnikach Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, zachowała się też w zbiorach wspomnianego archiwum. Wyjaśnić jednak trzeba, że dość dokładne dane, uwiarygodnione przez władze uniwersyteckie w zakresie interesującej nas tematyki, pochodzą głównie z lat 1929–1938. Uwzględniają one w miarę pełne informacje dotyczące mniejszości z podaniem wyznania, preferowanego języka⁷, miejsca urodzenia czy przynależności do narodowych grup studenckich poszczególnych wydziałów. Ukazują one zmiany w naborze uczących się różnych narodowości czy mniejszości, zasad przyjęć, jak też wyborów młodzieży, nie zawsze jednak wynikających ze strony osób podejmujących naukę na wileńskiej uczelni. Wcześniejsze dane, sprzed 1929 r., nie zawierają wszystkich, przytoczonych powyżej informacji.

Dane statystyczne i ich ocena

Na omawianym wydziale prowadzono przez prawie cały okres funkcjonowania uczelni dwa główne kierunki studiów: lekarski i farmaceutyczny. Kierunki te były znacznie zróżnicowane co do liczby przyjmowanych kandydatów oraz studentów. Na przestrzeni wspomnianych lat największą ich liczbę odnotowano na studiach lekarskich. Stan ten szczegółowo obrazują zamieszczone poniżej Tab. 1–3.

⁷ Najważniejszym elementem przyjętym w przyporządkowaniu do określonej narodowości było kryterium języka, preferowanego przez określone grupy studentów tej uczelni. Zależność ta brana była pod uwagę od 1931 r., kiedy to 9 grudnia tego roku, przeprowadzono II powszechny spis ludności w Polsce. Kryterium to zastosował też w swoich obliczeniach cytowany A. Srebrakowski, s. 84.

Tabela 1. Studenci kierunku lekarskiego USB w l. 1929–1937 wg wyznania, języka i przynależności państwowej

Lata	Wyznanie						Język ^a						Państwo			Razem ^b		
	Rz/kat.	Gr/kat.	Pr.	Ew.	M.	Moj.	Pol.	Ros.	Biał.	Rus.	Lit.	Żyd.	Pol.	Lit.	Łot.		Ros.	E.
29/30	357	5	53	4	4	229	409	22	13	11	12	184	638	3	6	– ^c	1	652
30/31	372	2	67	6	3	225	410	29	29	11	10	205	650	9	16	–	–	675
31/32	367	6	86	6	5	241	404	52	15	12	13	214	675	6	19	–	11	711
32/33	347	15	91	9	1	243	368	61	12	14	12	239	682	5	15	–	4	706
35/36	404	6	115	12	–	163	464	55	20	6	1	146	688	1	13	–	2	700
36/37	412	6	121	12	–	151	482	50	23	8	1	135	683	4	13	–	4	702

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1929–1930*, Wilno 1930; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1930/1931*, Wilno 1931; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1931/1932*, Wilno 1932; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/1933*, Wilno 1933; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/1936*, Wilno 1936; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/1937*, Wilno 1937.

Wyjaśnienie skrótów: Rz/kat. – Rzymsko/katolicy; Gr/kat. – Greko/katolicy; Pr. – Prawosławni; Ew. – Ewangelicy; M. – zwoleńnicy Mahometa; Moj. – Mojżeszowi; Pol. – polski; Ros. – rosyjski; Biał. – białoruski; Rus. – ruski; Lit. – litewski; Żyd. – żydowski; Pol. – Polska; Lit. – Litwa; Łot. – Łotwa; Est. – Estonia; E. – emigracja (polska).

^a – Sporządzając tabelę, dokonano pewnego wyboru. Tabela nie uwzględnia innych, drobnych, często niewyartykułowanych grup językowych, podobnie jak i pojedynczych przedstawicieli różnych państw studiujących na USB.

^b – Określenie „razem” obejmuje sumowane dane z rubryki – „wyznanie”.

^c – Znak „–” oznacza brak danych.

Tabela 2. Studenci USB kierunku farmaceutycznego w latach 1929–1937

Lata	Wyznanie						Język						Państwo			Suma		
	Rz/kat.	Gr/kat.	Pr.	Ew.	M.	Moj.	Pol.	Ros.	Biał.	Rus.	Lit.	Żyd.	Pol.	Lit.	Łot.	Est.	E.	
29/30	107	10	14	1	1	33	134	8		11		12	163	1			2	166
30/31	120	10	12	2	1	31	137	7		11	1	18	173					176
31/32	131	8	13	1	1	23	148	7			9	12	173	2	3	1		177
32/33	127	6	12	1	2	29	135	7	1	6	1	26	173		2		2	177
35/36	52		7	1		12	58	4				11	73					72
36/37	53		5	2		16	61	1	1	1		13	76					76

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1929–1930*, Wilno 1930; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1930/1931*, Wilno 1931; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1931/1932*, Wilno 1932; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/1933*, Wilno 1933; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/1936*, Wilno 1936; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/1937*, Wilno 1937.

Wyjaśnienie skrótów: Rz/kat. – Rzymsko/katolicy; Gr/kat. – Greko/katolicy; Pr. – Prawosławni; Ew. – Ewangelicy; M. – zwolennicy Mahometa; Moj. – Mojżeszowi; Pol. – polski; Ros. – rosyjski; Biał. – białoruski; Rus. – ruski; Lit. – litewski; Żyd. – żydowski; Pol. – Polska; Lit. – Litwa; Łot. – Łotwa; Est. – Estonia; E. – emigracja (polska).

Tabela 3. Procentowy udział w nauczaniu studentów Wydziału Lekarskiego USB w latach 1929–1937

Lata	Kierunek lekarski (stan ogółem)	W tym żydowskiego pochodzenia	Procentowy udział poch. żyd.	Kierunek farmaceutyczny (stan ogółem)	W tym żydowskiego pochodzenia	Procentowy udział poch. żyd.
29/30	652	229	35,12	166	33	19,88
30/31	675	225	33,33	176	31	17,67
31/32	711	241	38,84	177	23	12,99
32/33	706	243	34,41	177	29	16,38
35/36	700	163	23,29	72	12	16,66
36/37	702	151	21,50	76	16	21,05

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1929–1930, Wilno 1930; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1930/1931, Wilno 1931; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1931/1932, Wilno 1932; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/1933, Wilno 1933; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/1936, Wilno 1936; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/1937, Wilno 1937.*

Z powyższego zestawienia wynika, że najbardziej reprezentowaną liczbowo grupą studentów mniejszości narodowych na wspomnianym wydziale byli Żydzi, co wynikało ze znanych dążeń tej społeczności do uprawiania wolnych zawodów, zwłaszcza profesji lekarza⁸. Jej udział procentowy na kierunku lekarskim kształtował się na poziomie blisko 35% w roku 1929/30, osiągając najwyższy stan blisko – 39% w roku akademickim 1931/32, jednak z tendencją spadkową w kolejnych latach, szczególnie w roku akademickim: 1935/37 i 1936/37, liczyli 21,5% w ostatnim z podanych. W przypadku studentów oddziału farmaceutycznego, jeżeli weźmiemy pod uwagę dodatkowo fakt reorganizacji tego kierunku nauczania w drugiej połowie lat 30., stwierdzamy, że procentowy udział młodzieży żydowskiej w nauczaniu akademickim układał się nieco inaczej. Był on najwyższy w roku 1929/30 – 33%, z tendencją obniżenia wskaźnika w latach następnych, zwłaszcza w roku 1931/32 aż do 23%. W drugiej połowie lat 30. wskaźnik dotyczący studentów oddziału farmaceutycznego był też zaniżony, osiągając 12–16%, co wiązało się jednak ze znacznie mniejszą liczbą przyjętych, a następnie uczących się na tym kierunku. Zatem grupa żydowskich studentów, obok oczywiście polskich, była dominującą na obydwu kierunkach. Nie wszyscy jednak studenci – co pośrednio może wynikać z analizy danych statystycznych – posługiwali się językiem jidysz czy hebrajskim (łącznie określonym w Tab. 1 i 2 jako „żydowski”). Przynajmniej nie znalazło to odbicia w uczelnianej sprawozdawczości do roku 1935. Bowiem przeciętnie tylko połowa – do podanego roku – wskazywała na ten język, określając go jako preferowany. Z danych zamieszczonych w Tab. 1 i 2 wynika także, że społeczność ta wywodziła się – co do miejsca urodzenia – głównie z obszaru II RP. Pochodzenie zaś studentów żydowskich było w przeważającej liczbie inteligenckie. W przypadku kierunku lekarskiego były to dzieci głównie lekarzy, nauczycieli, urzędników, prawników i kupców, natomiast farmaceutycznego także aptekarzy⁹.

⁸ W efekcie prawie 50% wolnych zawodów uprawiali Żydzi. Dominująca w tym zakresie była sytuacja w województwach wschodnich i południowo-wschodnich. Andrzej Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*. „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXCIX. Prace historyczne”, 1972, z. 37, s. 147–149.

⁹ Spisy według Składu uniwersyteckiego za lata 1929–1936.

Następną wyróżniającą się liczbowo grupą na kierunku medycznym byli studenci identyfikujący się z narodowością rosyjską, posługujący się przede wszystkim językiem rosyjskim i wyznawcy prawosławia. Aczkolwiek w tym przypadku wyznanie nie determinowało w pełni przynależności do tej grupy mniejszościowej – jedynie, jak wskazują dane, mogły one obejmować młodzież najwyżej do 50%. Ważnym w tym względzie był wspomniany już język, jaki ta grupa wskazywała za przeważający w komunikowaniu się. Pozostali wyznawcy prawosławia zapewne identyfikowali się z narodowością polską (por. Tab. 1 i 2). Ogólnie społeczność ta nie przekraczała liczby 60 osób, ten stan osiągnęła w latach 1932/1933, najmniej – 22 studentów z wszystkich lat było na wydziale lekarskim w roku akademickim 1929/1930. W drugiej połowie lat 30. utrzymywano stan około 50 osób, co łącznie daje od 3,4 do 9% wszystkich studiujących w badanym czasie. W przypadku kierunku farmaceutycznego mniejszość ta stanowiła procentowo 4–5% w latach 1929–1933. Trudno jednak w tym przypadku, podobnie jak i wobec innych nacji należących do grup słowiańskich czy litewskiej, wypowiedzieć się jednoznacznie o statusie społecznym czy proveniencji jej członków na uczelni wileńskiej. Sądzę, że wymaga to dalszych badań¹⁰. W stosunku do całej zbiorowości można jedynie domniemywać, że w większości, podobnie jak mniejszość żydowska, wywodziła się z warstwy inteligenckiej. Kolejną grupą byli tzw. Rusini pochodzący, jak sądzić można, z Małopolski Wschodniej, deklarujący znajomość także języka o tej nazwie, wyznający prawosławie – podobnie jak poprzednia – ale i greko-katolicyzm¹¹. Grupa ta, przynajmniej co do liczby, była tożsama z mniejszością litewską, aczkolwiek dane wskazują na stopniowy spadek zainteresowania jej studiami na USB w Wilnie¹². Część

¹⁰ Próbę taką, przynajmniej w stosunku do Białorusinów podjął wspomniany A. Srebrakowski, *op. cit.*, s. 85–86.

¹¹ Andrzej Pilch wykazał, że studenci z całej uczelni – wszystkich wydziałów, posługujący się językiem ruskim/ukraińskim o 1/3 przewyższali liczbą młodzież deklarującą wyznanie greko-katolickie. Pozostała część z tej grupy (rusko/ukraińskiej) znajdowała się wśród młodzieży wyznania prawosławnego. Pilch Andrzej, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, *op. cit.*, s. 145.

¹² W tym względzie nie do końca można się zgodzić z poglądami A. Srebrakowskiego dotyczącymi, co prawda całej uczelni, a nie tylko wydziału lekarskiego. Jego ustalenia w tym względzie są odmienne, przynajmniej w stosunku do ogółu studiującej młodzieży białoruskiej w USB. Twierdzi on bowiem, że Litwini „w większym stopniu, czyli „chętniej” zapisywali się na studia w Wilnie, przewyższając liczbowo w podejmowaniu

zresztą z nich – ok. 50% czy nawet powyżej tej liczby, jak było to np. w roku 1931, przyznawała się wyraźnie do narodowości litewskiej i podejrzewać można, że przebywała czasowo na terytorium II RP. Nie jest zresztą jasna sytuacja w tej grupie mało równomiernej, o deklarowanej liczbie osób przynależności państwowej w porównaniu chociażby do preferowanego języka, co zaobserwowano w roku akademickim 1936/1937. Sądzić nawet można, że studenci z tej grupy mieszkali na terenach Wileńszczyzny – do kwietnia 1922 r. na terenach tzw. Litwy Środkowej i posługiwali się językiem litewskim. W przypadku kierunku farmaceutycznego spadek liczby uczących się tej narodowości, czy też mniejszości narodowej, był już wyraźnie zauważalny na początku lat 30. XX w. Analizując przyczyny stopniowego mniejszego zainteresowania tej grupy młodzieży studiami lekarskimi w Wilnie, można przyjąć, że podyktowane to było możliwością odbywania nauki na wydziale medycznym kowieńskiego Uniwersytetu Witolda Wielkiego, założonego w tym mieście w lutym 1922 r.¹³ Tymczasem dość stabilna sytuacja w zakresie studiującej mniejszości miała miejsce w przypadku białoruskiej młodzieży. Procent tej młodzieży kształtował się na poziomie od 2 do 4%¹⁴. Jednakże stan ten dotyczył kierunku lekarskiego, farmację studiowały tylko pojedyncze osoby.

Mniejszość żydowska

Biorąc pod uwagę liczebność studentów poszczególnych nacji największą aktywnością wykazywała się na Wydziale Lekarskim USB młodzież żydowska. Jednoczyła się ona, tworząc odrębną społeczność poprzez grupy wsparcia materialnego, integrując czy łącząc się w obronie

nauki młodzież białoruską, (por. A. Srebrakowski, *op. cit.*). Co ciekawe, przedstawiona w niniejszych rozważaniach Tab. 1 pokazuje tu również (na przestrzeni lat 30.) studentów Łotyszów, którzy nie byli jednak przedmiotem analizy. Także oni pod względem uczących się na kierunku lekarskim byli w większej liczbie studiujących od Litwinów.

¹³ Początkowo, do czerwca 1930 r., uczelnia ta funkcjonowała bez nazwy patrona w tytule, tj. Witolda Wielkiego. Archiwum i Muzeum Polskich Korporacji Akademickich (dostęp 06.03.2008).

¹⁴ Por. Tab. 1 i 2. Według A. Pilcha ogólnie na USB studenci z grupy białoruskiej znajdowali się „(...) w masie młodzieży wyznania katolickiego (...), z drugiej jednak strony stanowili „nieznany procent” studentów wyznania prawosławnego. Pilch Andrzej, *Studencki...*, *op. cit.*

tożsamyh przekonań, a także prowadząc wspólne działania. O formach aktywności tej grupy posiadamy stosunkowo najwięcej informacji.

Studenci żydowscy od 1920 r., czyli w początkowym czasie funkcjonowania Uniwersytetu Wileńskiego, powoływali własne struktury i instytucje pomocowe – w tym Koło Farmaceutów¹⁵. Rok później (w 1921 r.) odnotowano już działalność Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Żydów, mającego swą siedzibę w Wilnie, przy ul. Św. Ignacego 8. Od tego też roku miały być tam również rozlokowane inne, studenckie organizacje żydowskie¹⁶. Dodatkowo ich istnienie potwierdza darowizna Wileńskiego Banku Rolniczo-Przemysłowego, który w tym roku wsparł finansowo powstające na uczelni organizacje polskie, a także żydowskie, przeznaczając na ten cel sumę przeszło 40 tys. marek polskich¹⁷.

W ramach ogólnouczelnianej oraz ogólnokrajowej tendencji powstawały też korporacje akademickie, w przeważającej większości polskie, przyjmujące jako podstawę oraz kierunek swej działalności „ideę narodową”¹⁸. Nie był to jednak – pod względem narodowościowym – jedyny cel tworzenia korporacji uczelnianych. W roku 1926 założono bowiem Akademicką Korporację „Unję”, dwa lata później nazwaną „Unitanią”. Naczelną jej dewizą stała się sentencja: *Unitas confirmat Poloniam*. Korporację tworzyli studenci pochodzenia żydowskiego, jednak nie tylko wydziału lekarskiego. Programowo utożsamiali się z polską narodowością, nie głosząc, jak się twierdzi, hasel nacjonalistycznych. Program ten nie był akceptowany przez część społeczności żydowskiej, a także członków polskich korporacji studenckich, istniejących w USB. Nie uznawano zatem „Unitanii”, sprzeciwiając się nawet udziałowi organizacji we wspólnych uroczystościach. Do grupy dość wrogo nastawionych należała szczególnie „Leonidania”¹⁹, członek Związku Polskich Korporacji Akademickich, znajdująca się pod wpływami endeckimi. Pomimo oporów części społeczności studenckiej 3 VI

¹⁵ Hübner Piotr, *Podziały narodowe*, „Forum akademickie”, 2013, nr 12.

¹⁶ Do Pana Rektora Prośba o uwiarygodnienie działalności Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, dalej LCVA f. 175, ap. I, A b nr 58, k. 28.

¹⁷ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 58, k. 31, 32, 36.

¹⁸ Pilch Andrzej, *Rzeczypospolita akademicka*, „Studenci i Polityka”, Kraków 1997, s. 92.

¹⁹ Tomaszewski Patryk, *Polskie korporacje akademickie w latach 1918–1939*, Toruń 2011, s. 186.

1927 r. statut „Unitanii” został zatwierdzony przez Senat USB. Przyjęto też barwy organizacyjne: jasnozieloną, złotą (pierwotnie była nią bordowa). Kuratorem korporacji został prawnik, do 1928 roku dziekan tego wydziału, prof. dr Franciszek Bossowski²⁰. Siedzibą „Unitanii” w Wilnie był lokal początkowo przy ul. Dominikańskiej 14, następnie pod numerem 13/15²¹.

Wielce drażliwym problemem w środowisku akademickim, a zwłaszcza medycznym, już od 1919 r. był wspomniany już powyżej spór o liczbę zwłok, dostarczanych do prosektorium, a przeznaczonych do zajęć i badań anatomicznych²². Spór ten był też dość szczegółowo opisywany m.in. przez wspomnianego już Aleksandra Srebrakowskiego²³. Przypomnieć jedynie można, że jego tłem była artykułowana przez grupy narodowców konieczność utrzymania pewnej równowagi w zakresie dostarczania ciał zmarłych, pochodzących z różnych nacji, a będących

²⁰ Przeniosło Małgorzata, *Władze USB w Wilnie 1919–1939*, „Przegląd Historyczny”, 2016, t. CVII, z. 4, s. 553.

²¹ Wróblewski Bartłomiej P., *Mniejsze i mniej znane korporacje akademickie Wilna*, <http://www.archiwumkorporacyjne.pl>, [dostęp: 26.XI.2010]; por. Olga Filaszkiwicz, *Stowarzyszenia mniejszości narodowych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, Przyczynek do badania historii ruchu studenckiego w Polsce międzywojennej*, „Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu”, 2016, z. 22, s. 139; *Sprawozdanie z działalności... za rok 1935*, Zbiory Specjalne, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, dalej Zb. Spec. LMAVB f. 98–593, k. 7.

²² Liczba ciał przeznaczona do badań systematycznie malała. W piśmie z dn. 26 XI 1927 r., z Wydziału Lekarskiego USB do władz miejskich i wojewódzkich, a za ich pośrednictwem do naczelnych lekarzy szpitali wileńskich w tym i szpitala św. Jakuba, ukazywano trudną sytuację, apelując o pomoc: „(...) o ile w roku 1922–1923 wpływało do prosektorium 117 zwłok, w latach 1923–1924 – 114, w latach 1924/25 i 1925/26 po 56 zwłok (...)”, LCVA f. 175, ap. 1, I, A nr 171, k. 74. Związek Narodowy Polskiej Młodzieży Akademickiej, Wileński Komitet Akademicki argumentował w tej sprawie następująco: „Pogląd oparty na tem, iż wyłącznie zwłoki chrześcijańskie mają zasilać prosektorium jest niesłuszny, gdyż korzystając z równych dobrodziejstw nauki, społeczeństwo żydowskie musi się przyczyniać do dostarczania materiału naukowego, w danym wypadku przez danie odpowiedniej ilości zwłok żydowskich, tym bardziej, iż preparaty takowych mogłyby mieć pewne znaczenie z antropologicznego punktu widzenia”, LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 29. Fakty te stawały się pretekstem rozwijającego się konfliktu na tle narodowościowym. A. Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce 1932–1939*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXCIX. Prace historyczne”, Warszawa–Kraków 1972, z. 37, s. 151.

²³ Srebrakowski Aleksander, *Sprawa Wacławskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na USB w Wilnie*, „Przegląd Wschodni”, 2015/2016, t. IX, z. 3 (36), s. 575–601.

później przedmiotem studenckich ćwiczeń z zakresu anatomii. Obserwowano bowiem systematyczne zmniejszanie się nie tylko samej liczby zwłok, ale szczególnie brak ciał żydowskich. Pośrednim pretekstem, mniej eksponowanym w opracowaniach, była stopniowo wzrastająca do 1932 r. liczba studiujących z tej nacji, przekraczająca w niektórych latach i to dość znacznie 30% uczących się na kierunku lekarskim. Już w latach 1921–1923 z podanych powyżej powodów wyrażano niepokój czy nawet niezadowolenie wśród grup o poglądach narodowościowych. Na uniwersytecie pisano petycje, odbywały się protesty, a nawet burzliwe wiece²⁴. Dla uspokojenia czy uregulowania sytuacji 25 października 1926 r. zebrała się Komisja Międzykursowa Studentów Chrześcijan wszystkich lat studiów Wydziału Lekarskiego USB, która wystosowała memoriał w sprawie dostarczania zwłok żydowskich do prosektorium. Przypomniano o panującej sytuacji, zaznaczając, iż w prosektorium nigdy nie ma zwłok żydowskich, pomimo że procentowa liczba studentów Żydów była dość znaczna. Fakty te niezwykle bulwersowały grupy innych wyznań, szczególnie jednak Chrześcijan. Żydzi zaś odwoływali się do kanonu swojej wiary, zasad judaizmu i zakazu poddawania ciał zmarłych Żydów sekcji²⁵.

²⁴ Zb. Spec. LMAVB f. 43-25420, k. 1–2. Joanna Sadowska, podobnie jak A. Pilch twierdzą, że już od lat 20. domagano się ograniczenia dostępu Żydów do wyższego szkolnictwa. Hasła te głosiły zwłaszcza niektóre środowiska narodowe. Ich natężenie przybrało na sile w latach 30., w okresie kryzysu gospodarczego. Jako argument potwierdzający słuszność tych poglądów przytaczano dane statystyczne, świadczące o niekorzystnym w stosunku do reszty polskiego społeczeństwa, procentowym udziale w kształceniu uniwersyteckim młodzieży żydowskiej. Jednym z powodów większego zainteresowania tej grupy młodych osób studiami były często ich większe możliwości finansowe, jak też pomoc społeczności żydowskiej w procesie edukacji. Dodać warto, że największy odsetek studiujących Żydów na wydziałach lekarskich wynoszący 30,2% odnotowano w latach 1923/1924, w następnych latach miał miejsce stopniowy spadek uczącej się młodzieży z tej grupy, w 1926 roku wynoszący 18,6%. Przy czym dominowali na kierunku lekarskim z tej nacji mężczyźni i to w całym kraju, stanowiąc większość w latach 30. *Encyklopedia Judaica* 2008, www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/judaica/ejud_0002_0015_0_14960.html, Jewish Virtual Library. Por. też Andrzej Pilch, *ibidem*, s. 171. Joanna Sadowska, *Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932–1933*. Praca doktorska w Instytucie Historii, Uniwersytet w Białymstoku, rok 1999, s. 376–377.

²⁵ Srebrakowski Aleksander, *Sprawa Wacławskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich w USB w Wilnie*, s. 576–578, 580–581, *idem*, *Protesty studenckie w Wilnie. Śmierć S. Wacławskiego (1931)*, Salon 24.

W celu rozładowania trudnej sytuacji zwracano się z prośbą do różnych gremiów – gmin żydowskich o zezwolenie nie tylko na ich przeprowadzenie, ale przede wszystkim ich dostarczenie, co nie przynosiło rezultatów. Podobnie jak nie podejmowały decyzji powoływane w tych celach – rozjemcze zespoły mieszane, złożone z Chrześcijan i Żydów. Bezsukutecznie, jak się okazuje zgłaszano petycje, w tym pracowników Katedry anatomicznej, z prośbą o uregulowanie tej sytuacji, które to kierowano do władz uczelnianych czy nawet państwowych²⁶. Zaognienie konfliktu miało miejsce jesienią 1926 r., kiedy to studenci powiązani też z Kołem Medyków uniemożliwili dostęp do prosektorium studentom żydowskim II roku. Pogłębiło to istniejące rozbieżności. Powiadomiono kierownika Katedry Anatomii Opisowej prof. Michała Reichera o bojkotowaniu prosektorium przez przedstawicieli chrześcijańskich grup studenckich, z niewpuszczaniem tam Żydów²⁷. W efekcie odpowiedzialny za funkcjonowanie tej placówki ówczesny kierownik Katedry prof. Michał Reicher doprowadził do jej zamknięcia, udaremniając tym samym dalsze uczestnictwo wszystkim studentom w zajęciach²⁸. Wydarzeniom tym towarzyszyły wiece młodzieży – zarówno legalne, jak i nielegalne. Z czasem nastąpiła eskalacja protestów o różnym zabarwieniu wyznaniowym, a także politycznym²⁹, z udziałem zainteresowanych stron, reprezentujących różne grupy studenckie i organizacje. 12 listopada 1926 r. podczas jednego z takich wieców, w którym wzięło udział 500 osób, utworzono prezydium grup chrześcijańskich. W czasie zgromadzenia padły słowa krytyki pod adresem społeczności żydowskiej i jej ambiwalentnej – jak się wyrażano – postawy wobec potrzeb badawczych. Piętnowano wyrażanie przez przedstawicieli tej społeczności nieprzychylnych czy nawet obraźliwych opinii³⁰ wobec władz uczelni, określając je jako: „uwłaczające godności Senatu i polskiej młodzieży akademickiej”³¹. Co w efekcie, z początkiem następnego roku miało

²⁶ Pisano w tej sprawie z 23 XI 1926 r., do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 25.

²⁷ Zb. Spec. LMAVB f. 43-25420, k. 1–2.

²⁸ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 13–14.

²⁹ *Ibidem*, k. 52–53.

³⁰ Kolportowano m.in. plotkę, że przy przyjmowaniu na wydział lekarski „pieniądze odgrywają niemałą rolę”. *Notka Kierownika Kancelarii Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego*, LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 44.

³¹ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 13.

doprowadzić do rezygnacji z funkcji ówczesnego dziekana wydziału lekarskiego – prof. Zenona Orłowskiego³². Wystąpieniom towarzyszyły publikacje w prasie o różnym zabarwieniu i reprezentowanych poglądach, w tym i zamieszczane w pismach żydowskich, takich jak: „Wilner Tog”, „Cajt”. Opinie i komentarze pojawiały się także w prasie miejscowej np. w „Dzienniku Wileńskim”³³ oraz o zasięgu ogólnopolskim³⁴. Na ich łamach często odmiennie interpretowano tło i same wydarzenia tzw. sprawy trupowej³⁵, czasem powtarzając też różne zasłyszane pogłoski. Prasa żydowska pisała m.in. o przebiegu samych wieców, a także o wyrażanych na nich obawach, np. dotyczących wprowadzenia pewnych standardów ograniczających przyjmowanie kandydatów żydowskiego pochodzenia na wydziały lekarskie. Informowano również o formułowanych postulatach studentów żydowskich, uzasadniających swe postawy i racje, a zwłaszcza domagających się dopuszczenia do zajęć z anatomii i to bez konieczności realizacji ustalonych zobowiązań dotyczących materiału sekcyjnego³⁶. Podejmowano w tych kwestiach rezolucje, a nawet grożono dalszymi wystąpieniami młodzieży żydowskiej³⁷. Głos w tych sprawach zabierały także organizacje lekarskie m.in. Związek Lekarzy Izraelitów³⁸ czy Stowarzyszenie Lekarzy Polaków³⁹. Pomimo starań, różnych prób (m.in. jak pisał prof. Reicher, dążąc „(...) wszelkimi drogami praworządności do otrzymania zwłok (...) nawet bezdomnych, ale całej ludności kraju nie tylko chrześcijańskiej”⁴⁰) nie doszło do uporządkowania funkcjonowania prosektorium i wznowienia działalności dydaktycznej. Protesty przedłużały się i trwały do końca 1926 r. Władze uczelniane przedsięwzięły w tej sytuacji dochodzenia dyscyplinarne, poszukując prowodyrów zajęć, którzy dążyć mieli do rozwoju niepokojów społecznych, przy okazji pojawienia się problemu jakim był brak materiału sekcyjnego. W pierwszej połowie grudnia

³² O czym donosiła m.in. „Gazeta Warszawska Poranna” z 2 III 1927 r.

³³ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 113.

³⁴ Wydarzenia te nabierały ogólnopolskiego charakteru, a wystąpienia na tym tle miały miejsce także w innych miastach uniwersyteckich np. w Warszawie.

³⁵ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 58.

³⁶ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 55–56.

³⁷ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 6, 36.

³⁸ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 101, k. 117.

³⁹ *Ibidem*, k. 2.

⁴⁰ Zakład Anatomii Opisowej... do Jego Magnificencji Rektora, Wilno 26 X 1926 r., LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 30.

1926 r. postanowiono – uchwałą Senatu USB – relegować z uniwersytetu dwóch studentów wydziału lekarskiego, a mianowicie: Dawida Sztulmana na trzy lata, tj. do 1 stycznia 1930 r., oraz Ilję Janowskiego na jeden rok, tj. do początków stycznia 1928 r., uznając ich za winnych eskalacji wydarzeń⁴¹. Starano się jednak mimo wszystko uspokoić sytuację. Służyć temu miały przedstawione przez prof. Reichera zasady działania w prosektorium, które po części miały być zgodne z postulatami studentów organizacji chrześcijańskich i utworzonej w tym celu specjalnej komisji⁴². Sprawą dostarczania zwłok miała się też zająć Chrześcijańska Sekcja Samarytańska, jednak jej warunek, że na zwłokach chrześcijańskich będą pracowali tylko Chrześcijanie, zostały odrzucone przez grupy żydowskie, zapewnienie zaś kierownika katedry o sprowadzaniu ich z innego terenu (z Grodna) nie spotkało się z aprobatą strony przeciwnej⁴³. Tymczasem Senat na prośbę Rady Wydziału Lekarskiego postanowił zmniejszyć kary dla Sztulmana o rok, a Janowskiego zawiesić w prawach studenta do października 1927 r.⁴⁴. Pośrednio było to efektem wystąpienia Komisji Międzykursowej Studentów Medyków Żydów USB do Dziekanatu Wydziału Lekarskiego, które nastąpiło 14 XII 1926 r.⁴⁵. Ostatecznie, kolejną decyzją najwyższego organu uczelni z dnia 1 lutego 1927 r., doszło do ich całkowitego uniewinnienia⁴⁶. Aczkolwiek w tym i następnych latach z inicjatywy jednej lub drugiej strony pojawiały się kolejne nieporozumienia poszczególnych grup studenckich czy nawet zajścia z podanych powyżej powodów. O jednym z nich, z 24 lutego 1927 r., donosił wspomniany już kierownik Katedry Anatomii. Dalsze zaostrzenie sytuacji miało miejsce w latach 30. Środki finansowe z „Bratniej” pomocy nie mogły już zaspokoić potrzeb wszystkich studentów, oczekujących wsparcia finanso-

⁴¹ LCVA f. 175 ap. I, A b nr 171, k. 7, 9. D. Sztulmana oskarżono o „(...) niedopuszczalny stosunek do władz akademickich (...) wykraczający przeciw obowiązkowi posłuszeństwa (...) za przewodnictwo w ogólnym zebraniu studentów Żydów w sprawie dostarczania zwłok do prosektorium”. Natomiast I. Janowskiego „za ponowne przewinięcia” z pełnieniem funkcji sekretarza zwołanego zebrania. *Ibidem*, k. 7–9.

⁴² *Zatarg w sprawie trupów żydowskich zaostrza się* (fragment artykułu prasowego), LCVA f. 175 ap. I, A b nr 171, k. 83.

⁴³ *Jeszcze w sprawie prosektorium* (wycinek prasowy), LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 7.

⁴⁴ LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171, k. 61–64.

⁴⁵ *Ibidem*, k. 67.

⁴⁶ *Ibidem*, k. 137.

wego w trudnym czasie rozwijającego się kryzysu gospodarczego⁴⁷. Efektem tej sytuacji, problemów materialnych studentów stały się tragiczne zajścia na uczelni, w tym z tłem narodowościowym. Dotyczyły one także żądań grup chrześcijańskich: zarówno wprowadzenia *numerus clausus*⁴⁸, jak i uregulowania kwestii zwłok żydowskich.

Do demonstracji studenckich na tym tle doszło już w październiku 1931 r., wkrótce po rozpoczęciu roku akademickiego. Jednak jak twierdzi ówczesny dziekan wydziału prof. Wacław Jasiński, medycy nie byli właściwymi sprawcami tych wydarzeń. Objęły one bowiem w efekcie wszystkie wydziały uniwersyteckie i studiującą młodzież. Momentem kulminacyjnym był dzień 9 listopada 1931 r., a pretekstem znów kwestia zwłok żydowskich. Aczkolwiek w dniu tym, według prof. Jasińskiego, a nawet jeszcze następnego dnia (!) odbywały się zajęcia w Zakładzie Anatomii Opisowej⁴⁹. Według innej wersji wydarzeń, opartej na relacjach studentów, 9 listopada już w godzinach rannych gromadzić się miały w okolicach prosektorium grupy studenckie, domagające się informacji o stanie dostarczonych do zakładu ciał zmarłych Żydów, przewidzianych do badań anatomicznych. Z powodu braku tych wiadomości mieli oni zablokować dostęp Żydom do zakładu i udział w zajęciach⁵⁰. Po południu wzrost napięcia wśród różnych grup doprowadził do manifestacji i starć, a w ich efekcie do zranienia studentów. Ciężej ranni trafili do wileńskiego pogotowia. Wśród poszkodowanych znaleźli się trzej studenci chrześcijańscy i jeden żydowski. Pod koniec dnia zaniepokojony tą sytuacją rektor prof. Aleksander Januszkiewicz wydał oświadczenie *Do ogółu studentów* z ostrzeżeniem, że nie dopuści „(...) do wtrącania się młodzieży w sprawy należące do kompetencji władz uniwersyteckich i kierowników zakładów(...)”, grożąc winnym zajęć karą, a nawet zamknięciem uczelni i zaprowadzeniem nowych zapisów z przyjmowaniem na studia⁵¹. Oświadczenie rektora zostało rozplakatowano w mieście i ogłoszono w prasie, m.in. w „Kurierze Wileńskim”. Następnego dnia doszło jednak do kolejnych starć w okolicy prosekto-

⁴⁷ Sytuację uznano za alarmującą, bowiem ok. 95% było zagrożonych gruźlicą, a do 15% młodzieży na nią już chorowała. *Ibidem*, k. 8–9.

⁴⁸ *Numerus clausus*, tzw. zamknięta liczba, często formułowana w formie żądań wprowadzenia ograniczonej liczby studentów na uniwersytecie.

⁴⁹ Zb. Spec. LMACVB f. 98-5785, s. 292–293.

⁵⁰ Zb. Spec. LMAVB f. 98-580, k. 1.

⁵¹ *Ibidem*.

rium i zakładu fizyki, w których uczestniczyły zarówno grupy narodowców, jak i żydowskich bojówek. W wyniku tych wydarzeń ciężko ranny został student Stanisław Waclawski. Podczas transportu rannego m.in. przez studenta medycyny Leokadiusza Wyszomirskiego, który w obronie atakowanego oddał kilka strzałów ostrzegawczych, doszło do poważnego, ciężkiego zranienia Waclawskiego, w efekcie którego ranny zmarł. Pomimo podejmowanych prób nie doprowadzono do uspokojenia sytuacji. 10 listopada, jak pisze A. Srebrakowski, na placu Łukiskim zgromadzeni studenci odczytali rezolucję, domagając się ukarania winnych starć, ale także rozwiązania sprawy dotyczącej równego (w liczbie) dostarczania zwłok na zajęcia z anatomii. Ponadto żądano wprowadzenia *numerus clausus*, opartego na sprawiedliwym, procentowym przydziale – pod względem narodowościowym miejsc na uczelnię oraz przywrócenia zawieszonych w wyniku wydarzeń studenckiej reprezentacji, czyli Wileńskiego Komitetu Akademickiego. Ostatnim punktem podjętej rezolucji było domaganie się ukarania członków organizacji „szkalujących młodzież polską”⁵². Na jednym z posiedzeń zarządu Koła Medyków dyskutowano o podjęciu starań o rozpoczęcie wykładów na uczelni, a zarazem uzyskania od władz zgody na przeprowadzenie ogólno-akademickiego wiecu. Dążono do zebrania opinii w sprawie zasadniczego przedmiotu sporu, jakim była tzw. sprawa trupowa oraz wprowadzenia ograniczeń co do liczby studiującej młodzieży żydowskiej. Nadal jednak brak było porozumienia i jednoznacznych ustaleń⁵³. Mimo to tekst memoriału został ogłoszony (co prawda w formie odezwy). Nastąpiło to zapewne wbrew decyzji władz uczelnianych, albowiem – jak można sądzić – jego treść mogła się przyczynić do dalszych rozruchów.

W końcu listopada, zapewne przed 27 dniem tego miesiąca (dokładna data nie została ustalona), mediacji w powyższych sprawach podjął się metropolita wileński, arcybiskup Romuald Jałbrzykowski⁵⁴. Interweniował on u rektora, dążąc do uspokojenia sytuacji: rozpoczęcia zajęć

⁵² Srebrakowski Aleksander, *Sprawa Waclawskiego. Przyczynek do relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego*, op. cit. Odnotowany przez Srebrakowskiego bilans ofiar wydarzeń z listopada 1931 r. sięga 37 osób rannych i 60 aresztowanych.

⁵³ Zb. Spec. LMACVB f. 98-5785, op. cit.

⁵⁴ Jałbrzykowski Romuald (1876–1955) od 1926 r., metropolita wileński. Szerzej na ten temat A. Pilch, *Rzeczyspolita Akademicka...*, s. 290.

i uregulowania „kwestii zwłok żydowskich”. Interwencja ta zapewne doprowadziła do wznowienia zajęć z dniem 30 listopada⁵⁵. Zastosowano jednak kary w stosunku do części uczestników tych wydarzeń⁵⁶ i organizacji studenckich z czasowym zawieszeniem działalności najważniejszych ciał przedstawicielskich młodzieży akademickiej. Kilka dni później dla niektórych struktur studenckich wprowadzono tymczasowy zarząd, m.in. dla Koła Medyków, któremu miał przewodniczyć Henryk Lewandowski – znany członkom koła, pełniący w przednich kadencjach funkcję przewodniczącego - oraz czterech innych, o różnej proveniencji wśród nich: Richter, Jerzy Sztachelski, Gustaw(?) Markiewicz i (?) Olejniczak⁵⁷. Wiosną 1933 r. studenci włączyli się w ogólnopolskie protesty w sprawie nowej ustawy oświatowej, popularnie nazywanej „Jędrzejewiczowską”. Podłożem wystąpień były obawy o utrzymanie autonomii przez uczelnie, jak też domaganie się przez niektóre grupy zniesienia ucisku narodowościowego oraz zniwelowania wysokości opłat za studia⁵⁸. Trzy lata później miały miejsce kolejne burzliwe wystąpienia, głównie na tle narodowościowym, w tym z udziałem studentów wspomnianego wydziału. Pretekstem były próby wprowadzenia tzw. getta ławkowego⁵⁹ z przeprowadzeniem ogólnouczelnianego plebiscytu w tej sprawie. Interweniowały władze uczelni, czasowo zawieszając zajęcia.

Włączając się w opisywane spory oraz w aktywne w nich udział, poszczególne grupy narodowościowe prowadziły też własną działalność naukowo-doskonalącą.

⁵⁵ Spec. GBL sygn. 1/993 t. 9 (materiały nieuporządkowane, k. 9).

⁵⁶ Starostwo grodzkie wileńskie było w posiadaniu listy najbardziej aktywnych studentów z wydziału lekarskiego, zamieszanych w wydarzenia. Łącznie w posiadaniu urzędu było rozpoznanych 16 osób narodowości polskiej i jak zaznaczono „bez studentów żydowskich”. Wykaz studentów proponowano rektorowi do „ewentualnego zużycowania przez komisję dyscyplinarną”. *List starostwa grodzkiego wileńskiego nr 3553/III/ph z dnia 16 XI 1931 r. skierowany do rektoratu USB*. Zbiory Specjalne Głównej Biblioteki Lekarskiej, dalej Zb. Spec. GBL sygn. 1/993 t. 9 (materiały nieuporządkowane, brak pag.).

⁵⁷ Przeniosło Małgorzata, *Władze USB w Wilnie 1919–1939*, „Przegląd Historyczny”, 2016, t. CVII, z. 4, 6, s. 445.

⁵⁸ Sadowska Joanna, *Jędrzejewiczowska reforma oświaty...*, s. 402. Por. też Małgorzata Przeniosło, *Władze USB w Wilnie 1919–1939*, s. 556–557, 559.

⁵⁹ Getto ławkowe – wydzielone miejsca w sali wykładowej dla wyodrębnionej grupy studentów, głównie Żydów. W ten sposób zamierzano doprowadzić do odseparowania tej grupy od reszty uczącej się młodzieży.

Stowarzyszenie Medyków Żydów, dysponujące własną sekcją edytorską, wydało w tym czasie w ramach serii i na prawach rękopisu *Skrypt z psychiatrii*. Skrypt ukazał się w roku 1932, w opracowaniu dra J. Gordona i studenta L. Mełameda. Korzystali oni z notatek wykładów prof. Maksymiliana Rose prowadzonych m.in. na kursach dokształcających dla lekarzy. Treść skryptu dotyczyła psychologii lekarskiej, psychiatrii ogólnej i psychiatrii sądowej. Wydawano także i inne publikacje. Łącznie z pomocą sekcji edytorskiej ogłoszono ich w liczbie ośmiu⁶⁰. Jednak nie podano w sprawozdawczości uczelnianej tytułów poszczególnych prac czy chociażby omawianej w niej problematyki. Dodać warto, że poszczególne organizacje żydowskie, przynajmniej w liczbie zarejestrowanych członków, były stosunkowo dość liczne⁶¹ – na co wskazuje chociażby poniżej zaprezentowana Tab. 4. Posiadano także odpowiednie środki do prowadzenia działalności naukowej. Dysponowano też aktywami kasy pożyczkowej, do której w połowie lata 30. XX wieku należało przeszło 140 studentów z całego wydziału (por. Tab. 4).

Nad profilem i zakresem działalności poszczególnych organizacji studenckiej od początku funkcjonowania uczelni czuwali kuratorzy, będący niejako łącznikami pomiędzy władzą uczelnianą – rektorem, senatem a rzeszą studencką. Do sprawowania związanych z tym obowiązków powoływani byli samodzielni pracownicy nauki. Stanowili niejako swoiste przedstawicielstwo mężów zaufania obydwu stron. Dodać warto, że mimo różnych sytuacji oraz niepokojów studenckich, o których wspomiano, funkcje te pełnili niejako dożywotnio aż do momentu za-

Tabela 4. Organizacje żydowskie na Wydziale Lekarskim i kuratorzy w latach 1934–1935

Nazwa organizacji studenckiej	Rok	Kurator	Liczba członków
Stowarzyszenie Medyków Studentów Żyd.	1934	W. Jakowicki	170
Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutyczne	1934	J. Muszyński	25
Akademicka Kasa Pożyczkowa Styp. Żydow.	1935	W. Jakowicki	142

Źródło: opracowanie własne.

⁶⁰ *Skrypt z psychiatrii*, Wilno 1933, łączna liczba stron 188. Zb. Spec. GBL sygn. 110, 147.

⁶¹ Zb. Spec. LMACVB, f. 98-5943, k. 10–12.

kończenia swojej pracy na uczelni. Wśród opiekunów organizacji żydowskich na wydziale pojawiają się w tym czasie dwa nazwiska: dr Władysława Jakowickiego profesora ginekologii i położnictwa i farmaceuty prof. Jana Muszyńskiego.

Do 1935 r. niewiele dowiadujemy się jednak o innych szczegółach działalności powyżej przedstawionych struktur organizacyjnych. Choć z pewnością można powiedzieć, że funkcjonowały. Jednak intensywność prowadzonych prac ich charakter – poza opisanym już kierunkiem – jest mniej poznana. W sprawozdaniu z 1935 roku, poświęconemu powyższym instytucjom, pewne dane zostały jednak ujawnione. Co prawda, wydaje się, że może nie zaprezentowano całego ich dorobku, a nawet istnieje podejrzenie, że autorzy zbiorowego sprawozdania dotyczącego wszystkich organizacji studenckich w USB pominęli pewne treści lub dopuścili się nawet pewnych złośliwości (?) czy przynajmniej stronniczości w jego prezentacji. Co dodatkowo może wskazywać na istniejące animozje członków poszczególnych organizacji studenckich. Przykładem w tym względzie może być chociażby w stwierdzenie w opublikowanym sprawozdaniu, że „(...) Kasa stypendialna Medyków Żydów, nie prowadzi szerszej aktywności i co więcej nie ubiegała się też o dodatkowe wsparcia, korzystając tylko z własnych, zgromadzonych sum⁶². Zaznaczano zarazem, że korporacja żydowska „Unitania” wegetuje słabo”⁶³. Fakt ten, znajdujący potwierdzenie w istniejącej rzeczywistości studenckiej, nie dziwi chociażby ze względu wspomnianego już nastawienia innych korporacji do „Unitanii”. Niemniej jednak, prawdopodobnie już z kronikarskiego obowiązku sprawozdawczego, odnotowano przeprowadzenie w Stowarzyszeniu Medyków Żydów referatowych posiedzeń, bez podania, co prawda, liczby uczestników, ale kwitując wydanie kolejnych skryptów dla studentów tym razem z pediatrii i neurologii. Trudno z powyższego jednak dość skąpego opisu wywnioskować o dostępności tych publikacji, przeznaczeniu oraz sposobach ich rozprowadzenia, kosztach czy źródłach pokrycia ich druku lub powielenia⁶⁴. Podobnie jak brakuje informacji o innych czy też nowych formach działalności pomocowo-naukowej tego stowarzyszenia,

⁶² Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń akademickich za rok 1935, Zb. Spec. LMACVB, f 98-593, k. 4.

⁶³ *Ibidem*, k. 7.

⁶⁴ Publikacji tych nie udało się odnaleźć.

przynajmniej na bazie dostępnych źródeł. Wydaje się jednak, że do końca funkcjonowania uczelni aktywność tych organizacji trwała. Nie odnotowano bowiem przynajmniej w sprawozdawczości ogólnouczelnianej ich likwidacji. Co dodatkowo może potwierdzać nadal obecność tej grupy mniejszościowej studenckiej na Wydziale Lekarskim USB.

Nacje słowiańskie i inne

Pozostałe mniejszości, przyporządkowane ogólnie do nacji słowiańskiej studentów Wydziału Lekarskiego USB, składały się z następujących grup: białoruskiej, rosyjskiej, ukraińskiej. Ponadto odrębną ze względu na rodowód językowy była nacja litewska. Najliczniejszą z nich, jak już wspomniano, była rosyjska – przynajmniej pod względem językowym i po części także wyznaniowym. Kolejną tzw. mniejszością studencką, biorąc pod uwagę liczbę uczących się, byli Białorusini. Jednak nie zaobserwowano nawet w tych najliczniejszych grupach trendów do tworzenia w ramach Wydziału Lekarskiego wspólnot o charakterze pomocowym, podobnie jak i przejawów wspierania swoich współziomków materialnie czy też działań zmierzających do scalenia się w grupy, np. w celach kulturalnych lub towarzyskich. Przynajmniej nie odnajdujemy w źródłach potwierdzenia nawet o istnieniu takich tendencji. Poszczególne nacje łączyły jednak swoje siły poprzez swoich członków w ogólnych, uczelnianych organizacjach studenckich USB o charakterze narodowym. Powstawały one w późnych latach 20. lub na początku lat 30. XX wieku⁶⁵. Grupy te nie były jednak zbyt liczne, zrzeszały co najwyżej do ok. 80 członków. Prowadziły aktywność o różnym natężeniu, do ocenianych jako „słabsze”, nie wykazujących większej inicjatywy, należał np. od 1929 r. Związek Rosyjskich Studentów Emigrantów. Związek funkcjonował głównie jako struktura samopomocowa, a wedle Andrzeja Pilcha, pozostawał w opozycji do aktualnie panującego w ZSRR ustroju⁶⁶. Grupę zrzeszonych Ukraińców tworzyli zwłaszcza w początkowym okresie emigranci. Była to dość skomplikowana pod względem wyznaniowym społeczność, wśród nich byli obok wskazywanych już greko-katolików czy prawosławnych też mojżeszowi, a nawet ewangelicy. Organizowali się z początkiem lat 30. w Związek Ukra-

⁶⁵ Pilch Andrzej, *Rzeczypospolita akademicka...*, s. 272–274.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 274.

ińskich Studentów. Istniała też tzw. „Krużka” Studentów Ukraińców⁶⁷. Członkowie zrzeszeń ukraińskich współpracowali z Białorusinami, którzy też w tym czasie mieli swoje struktury, prowadząc działalność typową dla ówczesnych stowarzyszeń, zajmowali się pracą oświatowo-naukową, wydawali własne pisma. Początki zakładania wspólnoty białoruskiej, jednak zdaniem A. Srebrakowskiego, sięgają już przełomu lat 20. XX w., kiedy powstał Białoruski Związek Akademicki USB zwany też Związkiem Białoruskich Studentów⁶⁸. Na przestrzeni lat organizacja ta uległa przekształceniom także co do nazwy organizacji. Była też rozwiązywana przez władze uczelnie za nie zawsze akceptowany profil działalności. Wiadomo, że na przełomie 1934/1935 r. funkcjonowało Koło Przyjaciół Białorusoznawstwa, określane mianem Akademickiego Koła Przyjaciół Białorusoznawstwa przy USB⁶⁹. Odnotowano także 75-osobowy Związek Studentów Litwinów. Wedle A. Pilcha, wspomniane organizacje podejmowały także próbę nawiązania szerszych kontaktów z „Bratniakiem”, ogólną organizacją kierowaną głównie do polskich studentów⁷⁰. Pod koniec lat 30. dążenie do pełniejszego porozumienia ukraińskich, białoruskich czy litewskich studentów znalazło miejsce w działalności wileńskiego Klubu Ukraińskiego. Uwidoczniły się także pewne różnice poglądów zwłaszcza w stosunku do polskich studentów. W roku 1937 np. grupy młodzieży białoruskiej, ale i ukraińskiej sprzeciwiły się ogłoszeniu plebiscytu w sprawie getta ławkowego⁷¹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że poznanie przejawów aktywności wszystkich mniejszości narodowych, istniejących na wspomnianym wydziale, warte jest pogłębionych badań w celu uchwycenia ich wpływu na całe środowisko akademickie czy pozaakademickie. Ponadto za istotne można uznać rozstrzygnięcie kwestii prób integracji społeczności mniejszości narodowych, ewentualnie podejmowanych na obydwu kierunkach, a zwłaszcza na najliczniejszym – lekarskim. Ważna w tym przypadku będzie obserwacja istniejących przeszkód, rzeczywistych przeciwników czy zwolenników takich inicjatyw. Kontynuacji badań pod kątem różnych form podejmowanej działalności wymaga także spo-

⁶⁷ *Ibidem*, s. 272.

⁶⁸ Srebrakowski Aleksander, *Białoruś i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Bato-rego w Wilnie*, „*Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*”, 2011, nr 2 (10), s. 89–91.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 90.

⁷⁰ Pilch Andrzej, *op. cit.*, s. 273–274.

⁷¹ Pilch Andrzej, *Studencki ruch polityczny...*, s. 165.

łeczność żydowska. Zasadność tego kierunku prowadzenia prac jest tym bardziej celowa chociażby ze względu na fakt, że do tej pory w badaniach nad mniejszościami interesowano się całą społecznością akademicką, a nie oddzielnymi grupami tej zbiorowości funkcjonującymi na poszczególnych wydziałach uniwersyteckich.

Bibliografia

Zbiory Specjalne Głównej Biblioteki Lekarskiej (Warszawa)

- 1) Zb. Spec. GBL sygn. 1/993 t. 9 (materiały nieuporządkowane).

Zbiory Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Wilno)

- 2) LCVA f. 175, ap. I, A b nr 171.
- 3) LCVA f. 175, ap. I, A b nr 101.
- 4) LCVA f. 175, ap. I, A b nr 58.

Zbiory Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (Wilno)

- 5) Zb. Spec. LMAVB f. 98-593.
- 6) Zb. Spec. LMACVB f. 98-5785.
- 7) Zb. Spec. LMAVB f. 98-580.
- 8) Zb. Spec. LMACVB f. 98-578.
- 9) Zb. Spec. LMACVB f. 98-5943.
- 10) Zb. Spec. LMAVB f. 43-25420.

Źródła publikowane

- 11) *Sprawozdanie z działalności Koła Medyków... za rok 1931/32*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” 1932, R. VIII, z. 6.
- 12) *Skrypt psychiatrii*, Wilno 1933.
- 13) *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1929–1930*, Wilno 1930.
- 14) *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1930/1931*, Wilno 1931.
- 15) *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1931/1932*, Wilno 1932.
- 16) *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/1933*, Wilno 1933.
- 17) *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/1936*, Wilno 1936.
- 18) *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/1937*, Wilno 1937.

Opracowania

- 19) Hübner Piotr, *Podziały narodowe*, „Forum akademickie” 2013, nr 12.
- 20) Kłos Juliusz, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno 1937.
- 21) Krajewski Józef, *Wilno i okolice, Przewodnik*, Pruszków 2012.
- 22) Pilch Andrzej, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXCIX. Prace historyczne”, 1972, z 37.
- 23) Pilch Andrzej, *Rzeczypospolita akademicka*. „Studenci i Polityka”, Kraków 1997.

- 24) Przeniosło Małgorzata, *Władze USB w Wilnie 1919–1939*, „Przegląd Historyczny”, 2016, t. CVII, z. 4.
- 25) Sadowska Joanna, *Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932–1933*. Praca doktorska w Instytucie Historii, Uniwersytet w Białymstoku, rok 1999.
- 26) Srebrakowski Aleksander, *Białoruś i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 2011, nr 2 (10).
- 27) Srebrakowski Aleksander, *Sprawa Wacławskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na USB w Wilnie*, „Przegląd Wschodni” 2015/2016, t. IX, z. 3 (36).
- 28) Tomaszewski Patryk, *Polskie korporacje akademickie w latach 1918–1939*, Toruń 2011.

Materiały internetowe

- 29) *Encyklopedia Judaica* 2008. https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0015_0_14960.html, Jewish Virtual Library.
- 30) Wróblewski Bartłomiej P., *Mniejsze i mniej znane korporacje akademickie Wilna*, <http://www.archiwumkorporacyjne.pl>, Stan 26.XI.2010.
- 31) Srebrakowski Aleksander, *Protesty studenckie w Wilnie. Śmierć S. Wacławskiego* (1931), Salon 24.
- 32) <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/w/1044-wilno/99-historia-spolecznosci/138238-historia-spolecznosci> [dostęp: 26.11.2017].

Ethnic minorities at the Medical Department of the Stefan Batory University in Vilnius (1919–1939)

Summary

The question of ethnic minorities in pre-war Poland was in the past and often continues to be studied today by researchers, not only historians. We could make a long list of authors who write about it. We could also recall many facts discussed by those authors, their research assumptions and concepts, and the scope of sources they used. But when it comes to minority communities present in Polish universities before World War II, our knowledge of the very facts and their evaluation is much slimmer. This question of ethnic minorities at the Stefan Batory University in years 1919–1939 was addressed by Professor Aleksander Srebrakowski who has made either a general description of the subject or focused on some selected nationalities only. Here, I will just mention Srebrakowski's article on Belarussians who studied at the Vilnius University (Srebrakowski Aleksander, *Białoruś i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 2011, No. 2 (10)).

However, the structure of ethnic communities studying at the Medical Department of the Vilnius University remains unclear just like their presence among the faculty and the role they played in campus life. Other unclear areas include the way in which the particular ethnic minorities built their organizations representing their interests and what exactly were the measurable effects of such activities. Most sources focus on only one aspect of their activities, namely, the Polish-Jewish dispute over material used in post-

mortem dissections, i.e. the supply of bodies for studies in anatomical laboratories. This issue grew to something of a symbol or a slogan nearly causing student “clashes” over their presence in the university, almost at the very beginning of the school.

Printed and other archival sources, also those from Vilnius and, especially, from the Central State Archives, include materials which expand our knowledge of students’ life at the Medical Department. These materials offer us insight into the diversified forms of students’ activities on the social, self-help, and scientific planes.

The author has ventured to explore this field paying special attention to the role ethnic minorities played in the diversified community of students at the Medical Department of the Stefan Batory University in Vilnius.

Keywords: Stefan Batory University, Vilnius, Faculty of Medicine, student organizations, national minorities, social and political activities

Tautinės mažumos Vilniaus Stepono Batoro universiteto medicinos fakultete (1919–1939)

Santrauka

Tautinių mažumų problema tarpukario Lenkijoje buvo ir yra dažnas ne tik istorikų, bet ir kitų tyrėjų tyrimų objektas. Galima rasti gana didelį tokių autorių sąrašą. Taip pat galima prisiminti šių autorių pasirinktus ir pateiktus įvairius įvykius, prielaidas, tyrimų koncepcijas ir didelę apimtį naudojamų literatūros šaltinių. Vis dėlto atrodo, kad kai kurie faktai ir jų vertinimai dėl įvairių tautinių mažumų bendruomenių, veikusių tarpukario laikotarpiu Lenkijos universitetuose, yra mažiau žinomi. Nors, kas liečia Vilniaus Stepono Batoro universitetą (SBU), 1919–1939 m. prof. Aleksandras Srebrakowskiis kėlė šią temą kalbėdamas apie minėtas bendras problemas, arba sutelkdamas dėmesį tik į pasirinktas tautybes. Pavyzdžiui, A. Srebrakowskio paskelbtas straipsnis skirtas tik studijuojantiems Vilniuje baltarusiams (Srebrakowski Aleksander, *Białorusi i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana“, 2011, No. 2 (10)).

Tačiau lieka neišaiški tautinių mažumų studijuojančių universiteto medicinos fakultete struktūra, jų dalyvavimas studijose ir jų vaidmuo akademiniam gyvenime. Be to, mažai yra žinomi skirtingų tautinių mažumų institucijų, atstovaujančių bendruomenės nuomonei ir interesams, įsteigimo klausimai, bei šių institucijų veiklos rezultatai. Daugiausia minimas vienas veiklos aspektas, pasireiškiantis lenkų ir žydų ginče dėl autopsijos medžiagos: mirusiojo kūno dalių panaudojimas anatominiams tyrimams. Studentų bendruomenėje ši problema išaugo iki simbolio jau nuo pat universiteto veiklos pradžios. Tuo tarpu spausdinti šaltiniai ir archyviniai dokumentai, esantys taip pat ir Vilniuje, ypač Centriniam valstybės archyve, teikia kitos medžiagos praplečiančios žinias apie šio fakulteto akademinį gyvenimą. Jie rodo įvairias studentų veiklos formas, įskaitant socialinę, pagalbines ar mokslines veiklas. Šio darbo autorė pabandė panagrinėti šią problemą, nurodydama vaidmenį, kurį atliko tautinės mažumos įvairiapusėje SBU Medicinos fakulteto studentų aplinkoje.

Raktažodžiai: Stepono Batoro universitetas, Vilnius, Medicinos fakultetas, studentai, studentų organizacijos, tautinės mažumos, socialinė ir politinė veikla

Mniejszości narodowe na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)

Streszczenie

Problem mniejszości narodowych w Polsce międzywojennej był i jest dość częstym przedmiotem dociekań różnych badaczy i nie tylko historyków. Można tu przytoczyć dość bogatą listę autorów. Podobnie jak przypomnieć wybrane przez nich i przytaczane różne wydarzenia, przyjęte założenia, koncepcje badawcze czy też zakres wykorzystanych źródeł. Wydaje się jednak, że mniej znane są fakty oraz ich ocena dotycząca różnych mniejszościowych społeczności, które funkcjonowały w polskich uczelniach w kraju, w okresie międzywojennym. Aczkolwiek w przypadku wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batorego, tematykę tę odnoszącą się do lat 1919–1939 podejmował prof. Aleksander Srebrakowski, ujmując powyższe zagadnienie ogólnie, czy też koncentrując się na wybranych nacjach, np. artykuł A. Srebrakowskiego poświęcony studiującym w Wilnie Białorusinom (Srebrakowski Aleksander, Białorusi i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 2011, nr 2 (10).)

Pewną niewiadomą jest jednak struktura mniejszości narodowych studiujących na Wydziale Lekarskim uniwersytetu, ich udział w nauczaniu akademickim, rola, jaką odgrywali w życiu akademickim. Podobnie mniej poznane zostały kwestie powoływania przez poszczególne grupy mniejszości narodowych instytucji reprezentujących poglądy tych zbiorowości, interesy jak też wymierne efekty podejmowanych działań. Wydobywany jest bowiem głównie jeden aspekt aktywności, przejawiający się w sporze polsko-żydowskim o materiał sekcyjny: dostarczanie ciał zmarłych do studiów anatomicznych. Problem ten niejako urosł do miana symbolu czy hasła wywoławczego – walk studenckich o liczącą się na uczelni obecność i to już od początku istnienia uniwersytetu. Tymczasem źródła zarówno drukowane, jak dokumenty archiwalne w tym też wileńskie, zwłaszcza Centralnego Archiwum Państwowego, dostarczają innych materiałów poszerzających wiedzę o życiu akademickim na tym wydziale. Wskazują na różnorakie formy studenckiej działalności, w tym o charakterze społecznym, pomocowym czy naukowym. Autorka podjęła próbę ukazania tego problemu, wskazując na rolę, jaką odegrały w różnorodnym środowisku studentów Wydziału Lekarskiego USB.

Słowa kluczowe: Uniwersytet Stefana Batorego, Wilno, wydział medycyny, studenci, studenckie organizacje, mniejszości narodowe, społeczna i polityczna działalność